

STUDIU ARHEOZOOLOGIC AL MATERIALULUI GĂSIT ÎN AȘEZAREA DE CULTURĂ CRIȘ DE LA TRESTIANA – ZONA B

DE

SERGIU HAIMOVICI

CUVINTE CHEIE: cultura Criș, Trestiana, material arheozoologic

I

Așezarea de cultură Criș de la Trestiana este de acum bine cunoscută, prin importantele date aduse cu privire la respectiva cultură de către arheologul E. Păpușoi^{*}, ce a întreprins mulți ani în șir săpături în acest sit.

Ea este situată puțin la est de municipiul Bârlad, dincolo de malul stâng al râului Bârlad, pe un bot de deal, ocupând versantul de apus al acestuia. Dealul aparține porțiunii celei mai de sud al colinelor Fălciului, făcând parte din porțiunea cea mai apuseană al dealurilor Măluștenilor; altitudinea absolută s-ar plasa cam la 100 m. Zona, din punct de vedere geologic, are sedimente relativ noi, ea aparținând Pontianului-Dacianului moldovenesc, alcătuită fiind din argile, argile nisipoase și nisipuri cineritice. Râul Bârlad, la care se adaugă, venind dinspre nord, pârâul Valea Seacă, dar și pârâul Trestiana, ce curge de la est spre nord-est, afluenți, azi cu regim temporar al râului, au ros și adâncit, toți trei împreună, în timp, în lungul pleistocenului superior și al holocenului, în substratul geologic o luncă astăzi largă de până la circa 3 km, formându-se pe parcurs terase; lunca prezintă acum soluri azonale, aluviale, foarte fertile, dar și cu porțiuni înmlăștinite, fiind totodată mărginită și de un cordon arborescent de sălciete, plopișuri, dar și arini. Solurile tipice zonei sunt actualmente alcătuite de diverse tipuri de cernoziomuri. Împrejurimile au în prezent, drept peisaj, terenuri ocupate de diverse culturi, cât și pajiști secundare, aproape cu totul cu o vegetație xerofilă. Către vest și est de râul Bârlad, ici-colo, mai există mici zone împădurite (crânguri), alcătuite – dată fiind altitudinea – de quercinee, dând binecunoscuta asociație de pădure, *Quercetum mixtum* dominată de stejari, atât cu specia *Quercus pedunculiflora* (stejar brumăriu) dar și cu *Quercus pubescens* (stejar pufos), elemente oarecum termofile, existând însă printre alte specii de copaci și *Acer tataricum* (arțar tătăresc), specie tipic xerofilă.

II

Menționăm că materialul faunistic, pe care l-am studiat, provine din săpăturile executate în zona B, nivelul II al așezării, ce ocupa partea cea mai înaltă de pe versantul dealului a acesteia, fiind astfel cea mai veche cronologic^{*}. Amintim, de asemenea, că O. Necrasov și M. Știrbu¹ au studiat, cu ani în urmă, resturile arheozoologice care au fost scoase la iveală din zona A a așezării, situată mai jos, mai aproape de lunca de

^{*} Mulțumirile noastre arheologului Eugenia Păpușoi pentru faptul că ne-a oferit materialul osteologic pentru studiu.

¹ O. Necrasov, M. Știrbu, *Contribuții la studiul faunei din cultura Criș*, în *Anuarul Muzeului Județean Vaslui*, Vaslui, 1980, 34 p.

astăzi, ca mai nouă cronologic. Lucrarea menționată are dezavantajul că nu a avut la dispoziție unele metodologii noi ale arheozoologiei și este totodată lipsită de unele lucrări cu date certe, ce au apărut pe parcurs. Astăzi se cunosc rezultatele studiilor făcute pe materialul faunistic aparținând acestei importante culturi de la începutul neoliticului, în zona actualei României, și anume din provinciile Olteniei, Banatului, dar și Ardealului, prin intermediul cărora cultura Criș a pătruns și s-a răspândit pe teritoriul țării noastre, stațiunea de la Trestiana, situată în centrul Moldovei, fiind probabil mai nouă cronologic, considerând expansiunea respectivei culturi către est, peste Prut și poate chiar Nistru.

III

Materialul paleofaunistic este alcătuit din circa 500 de resturi, toate reprezentate prin oase provenite numai de la gruparea mamiferelor. Întrucât doar două grupe alcătuiesc peste 96% din resturi: pe de o parte taurinele (*Bos taurus*), iar pe de alta ovicaprinele (*Ovis* și *Capra*), am repartizat fragmentele de vertebre și de coaste, pentru care se stabilește greu specia, pe cele mari taurinelor și pe cele mici ovicaprinelor, reușind astfel să dăm o diagnoză specifică la un număr foarte mare de resturi găsite, și anume 484. Acestea se repartizează la 10 specii dintre care cinci sunt domestice: taurinele (*Bos taurus*), ovicaprinele (cu specia *Ovis aries* și *Capra hircus*), porcinele (*Sus scrofa domest.*) și câinele (*Canis familiaris*), patru fiind sălbatice: mistrețul (*Sus scrofa ferus*), cerbul (*Cervus elafus*), căpriorul (*Capreolus capreolus*) și bourul (*Bos primigenius*); a zecea specie, calul (*Equus caballus*), are un statut aparte, întrucât resturile din neolitic ce-i aparțin, nu pot fi, nici până astăzi, plasate la cele domestice, dar nici la cele pur sălbatice, el fiind, poate, doar în curs de domesticire.

În cele ce urmează vom considera morfoscopic și biometric fiecare specie în parte pentru a caracteriza particularitățile lor, din punct de vedere biologic, trecând unele din date în tabelele cu măsurători.

După cum se constată din tabelul 1, în care se numără pe segmente osoase și pe specii toate resturile determinate se poate constata că *Bos taurus*, adică taurinele, cunoscute și cu denumirea tehnică de cornute mari, au cele mai multe fragmente osoase, dar trebuie să menționăm totodată, din start că ele reprezintă și specia cea mai mare – voluminoasă – din cadrul mamiferelor domestice.

Penuria cepilor de corn, cât și a unor părți mai voluminoase ale craniului neural și facial, ne face să nu putem contura bine caracteristicile morfologice ale speciei, deci de a evidenția particularitățile tipologice ale acesteia; singurul rest de corn existent, este doar un fragment, aparținând unui tânăr, având suprafața rugoasă și care nu are nici o semnificație. Noi am pus în evidență în așezarea Criș de la Turia (jud. Covasna) un corn ce aparține tipului *primigenius*, dar fiind de acum cu mult mai gracil decât unul similar de la bour, arată clar – cronologic – că între perioada domesticirii lui *Bos primigenius* și dezvoltarea culturii Criș a trecut un timp destul de îndelungat².

Măsurătorile executate (tabelul 2), deși nu prea numeroase, vin să arate existența unui tip de talie destul de mare, masiv, dar de acum mult mai mic decât al strămoșului sălbatic, bourul. După un metacarp întreg aparținând unei femele (vacii) (tabelul 3), s-a putut calcula și o înălțime la greabăn de 1,25 m, deci destul de înaltă, dar, de asemenea, mai joasă decât talia medie a unei femele de *Bos primigenius*. Mai mult chiar, media măsurătorilor executate (tabelul 2) vine să arate, credem, că taurinele de la Trestiana apar cu ceva mai gracile decât cele din așezări de la începutul eneoliticului din Moldova centrală. S-ar putea să fi existat și o hibridare între femele de *Bos taurus* și masculi de *Bos primigenius*, fapt ce ar explica, cel puțin în parte, unele dimensiuni destul de mari, mai ales la radius, în raport cu media.

În ceea ce privește vârstele de sacrificare, considerând apariția dentiției definitive, cât și erodarea acesteia, am pune în evidență șase indivizi ce merg de la doi la trei ani, de la trei la cinci ani și cinci-șapte ani, dar și unul, relativ bătrân, de peste șapte-nouă ani, arătând deci adulți și maturi; după închiderea discurilor de creștere a oaselor lungi, sunt, pe lângă adulți și maturi, doi sau trei subadulți, unul chiar vițel; după prinderea discurilor la corpul vertebrelor, la 33% dintre acestea ele mai sunt deschise, arătând o vârstă sub cinci ani, dar totuși matură.

² S. Haimovici, *Cercetări arheozoologice privind materialul provenit din așezarea de la Turia (jud. Covasna) aparținând culturii Criș*, în *Carpica*, XXIII, 1992, p. 261–263.

Tabelul 2

Bos taurus		– măsurători în mm	
Segment osos	nr.	var.	M
Maxilar superior lung. M ³	2	31; 33	
Maxilar inferior lung. M ³	2	39;42	
Scapular			
lung. cap. artic.	1	72	
lung. supr. artic.	1	60	
lărg. supr. artic.	1	49	
lărg. min. gât	1	54	
Humerus			
lărg. epif. inf.	1	92	
lărg. supr. art.	1	79	
Radius			
lărg. epif. super.	3	69–84	78, 66
lărg. epif. infer.	1	61	
Cubitus			
lărg. supr. radiale	4	40–44	42, 50
Coxal			
diam. acetab.	1	62	
Tibia			
lărg. epif. infer.	4	60–77	66, 00
lărg. supr. artic. inf.	4	45–69	56, 75
Astragal			
lung. max.	1	72	
lărg. troch. infer.	2	42; 47	
Calcaneu			
lung. maximă	1	136	
lărg. max.	1	46	
Centrotars			
lărg. max.	5	53–61	55, 20
Falanga I			
lung. max.	7	64–72	68, 57
lărg. epif. sup.	7	24–34	31, 00
lărg. min. diaf.	7	25–30	27, 72
Falanga II			
lung. max.	9	41–51	46, 00
lărg. epif. sup.	9	31–55	32, 22

Tabelul 3

Bos taurus	– metacarp mm
1. lung. max.....	209
2. lărg. epif. super.....	59
3. lărg. epif. infer.....	60
4. d.a.p. super.....	34
5. d.a.p. infer.....	31
6. lărg. min. diaf.....	34
ind. sup. 2x100/1	28,23
ind. inf. 3x100/1	28,78
ind. diaf. 6x100/1	16,27
sex	femel.
i. greabăn	1,25 m

Oarecum pe al doilea loc se găsesc ovicaprinele (genurile *Ovis* și *Capra*), care poartă și denumirea tehnică de cornute mici. Ele sunt, în raport de taurinele, evident mici și ca masă; se știe că o vită mare face cât opt-zece ovicaprine. Dat fiind faptul că există pentru ele multe resturi de mandibulă – cele mai multe reprezentând corpul acesteia ce poartă dinții – am putut stabili mai exact numărul minim de indivizi prezumați, el întrecând ușor pe cel al lui *Bos taurus*. Ca și pentru cornutele mari, lipsa unor coarne, cât și a unor fragmente mai mari de craniu ne-au făcut să nu putem stabili pentru ovine, cât și pentru caprine, caracteristicile lor tipologice. Am reușit însă, credem, destul de bine, să departajăm un număr de resturi pentru fiecare din cele două genuri, putând arăta astfel că există în material fragmente osoase aparținând atât caprinelor, cât și ovinelor, acestea din urmă fiind cu puțin mai frecvente. Așa cum se face de obicei, pentru restul fragmentelor osoase, am considerat, pentru a nu le elimina cu totul, existența unui segment artificial, cel al „ovicaprinelor”, în cadrul căruia s-a așezat materialul pentru care nu s-a putut stabili exact apartenența sa generică.

În materialul aparținând cornutelor mici nu există nici un os lung întreg după care s-ar fi putut stabili talia. Am executat măsurători pe fragmente osoase, considerând atât cele două genuri ca atare, dar și gruparea (segmentul) „ovicaprinelor” (tabelul 4). Am constatat că ovinele erau de talie mică, relativ gracile, observându-se și dimorfism sexual, fără a putea însă stabili clar raportul numeric între cele două sexe; caprinele fiind ceva mai mari ca talie, dar considerate – deși sunt totdeauna mai înalte decât oile – tot de talie scundă.

Tabelul 4

Segm. osos	Ovicaprinae – măsurători mm								
	Ovis			Capra			„ovicaprine”		
	nr.	var.	M.	nr.	var.	M.	nr.	var.	M.
Maxilar superior									
lung. molari							1	41	
lung. M ³							4	18–21	19–50
Maxilar inferior									
lung. dinți jugali							2	70; 71	–
lung. molari							4	45–50	47,00
lung. M ³							10	22–24	22,90
Scapular									
lung. cap. art.	3	27–30	28,33	2	33; 33				
lung. sup. art.	3	22–25	24,66	2	26; 26				
lărg. min. gât	3	16–20	18,00	2	21; 22				
Humerus									
lărg. epif. sup.	3	27–28	27,33	3	27–32	29,66			
lărg. epif. art. sup.	3	26–27	26,66	3	26–30	28,33			
Radius									
lărg. epif. sup.	4	27–30	27,75	2	26; 27				
lărg. supr. art. sup.	4	26–28	26,50	2	26; 27				
lărg. epif. infer.							3	24–29	26,33
Metacarp									
lărg. epif. infer.	1	22							
Coxal									
Diam. acetab							1	24	
Femur									
lărg. max. epif. sup.				1	(42)				
lărg. epif. infer.	1	31		1	31				
Tibie									
lărg. epif. sup.	1	35							
lărg. epif. infer.							3	21–24	22,66
Metatars									
lărg. epif. sup.							5	17–20	18,00
lărg. epif. infer.	1	20		3	20–22	20,66			
Astragal									
lung.	2	25; 27		1	27				

În ceea ce privește vârsta de sacrificare, ce s-a putut stabili cel mai bine după maxilarele cu dinți, ea a fost aflată pentru un număr de 14 indivizi, după cum se distinge în tabelul 5.

Tabelul 5

Ovicaprinae	Vârsta de sacrificare			
	Nr.	%		%
ușor sub un an	1	7,15		
2 ani	1	7,15		
2-3 ani	1	7,15	tânăr (cârlan)	7,15
3-4 ani	1	7,15	adult	7,15
4-5 ani	3	21,42		
5-7 ani	4	28,57	2-3 - 7-10 ani	
7-10 ani	3	21,42	maturi și bătrâni	84,70
	14			

O a patra specie de mamifere domestice este reprezentată de porcine (*Sus domest.*), cu doar două resturi aparținând probabil la același individ. Mai întâi găsim un rest mic de maxilar superior din stânga, cu doi molari (M^1 și M^2), după a căror eroziune s-ar considera o vârstă de doi-trei ani; al doilea este un fragment de falangă I purtând doar epifiza inferioară. Ambele arată, deși aparțin unui matur, un individ de talie mică, asemănător deci cu tipul de porc *palustris*, care caracterizează de fapt și neo-eneoliticul românesc. Se remarcă totodată frecvența sa foarte joasă.

Ultima specie domestică este câinele (*Canis familiaris*), de la care am găsit doar două fragmente, câte o epifiză inferioară a aceluiași os – humerusul. Ele sunt de aceeași parte, din dreapta, deci există doi indivizi. Resturile, ce aparțin unor maturi, s-au putut măsura, unul având lărgimea epifizei inferioare de 27 mm și lărgimea suprafeței articulare de 19 mm; al doilea, are dimensiuni ceva mai mari, adică 29 mm, respectiv 20 mm. Pieseile aparțin unor indivizi de talie relativ mică, adică acel *Canis familiaris palustris*, care este tipic și pentru neo-eneoliticul românesc. Penuria câinelui apare și ea, de obicei, drept o caracteristică a neo-eneoliticului nostru.

Cele patru specii de mamifere sălbatice au un număr infim de resturi. Materialul cel mai bogat – patru resturi – aparține cerbului (*Cervus elaphus*); urmează bourul (*Bos primigenius*) și căpriorul (*Capreolus capreolus*) cu câte două resturi, iar mistrețul (*Sus scrofa ferus*) prezintă numai un fragment osos. Doar cerbul și bourul au resturi măsurabile. Astfel se măsoară la cerb o tibie cu epifiza inferioară cu (50) mm și o falangă II ce are lungimea de 13 mm lărgimea epifizei superioare este 23 mm, lărgimea minimă a diafizei este de 17 mm, iar indicele de gracilitate este 39,50 mm. La bour ambele resturi sunt măsurabile: M^3 cu o lungime de 35 mm și un astragal cu lungimea maximă = (87) mm și cu lărgimea trochleei inferioară de 55 mm.

Cu multă prudență însă, adăugăm la speciile sălbatice și elanul (*Alces alces*) de la care ar proveni o falangă III (copita) care are următoarele dimensiuni: lungimea plantară = 75 mm, lărgimea plantară = 24 mm și lărgimea suprafeței articulare = 21 mm. Pentru a fi cu totul sigur de determinare ar fi trebuit să mai fi găsit și alte resturi ale aceleiași specii. Se cunoaște faptul că elanul a fost găsit în mai multe situri arheologice din Moldova din holocen, unul cu resturi destul de bogate fiind cetatea dacică de la Brad³, de pe malul Siretului. Faptul că la Trestiana se găsea în trecut și există și actualmente o luncă a apei Bârladului, biotop foarte propice pentru elan, este de asemenea un argument că specia ar fi existat și în împrejurimile sitului nostru.

Calul (*Equus caballus*) are un statut aparte încât nu se poate preciza dacă devenise de acum domesticit sau era încă sălbatic. Nici un caracter morfologic și deocamdată nici de altă natură nu vine să rezolve problema. Personal, înclin a crede că în neolitic mai era sălbatic. Ceea ce se poate spune cu siguranță este faptul că specia de la care provin resturile este *caballus*.

Dintre cele cinci resturi ce-i aparțin, trei se pretează la măsurători, care sunt cuprinse în tabelul 6. Resturile speciei aparțin la doi, poate trei indivizi, unul având doar cam 3,5 ani iar celălalt mai înaintat în vârstă.

³ S. Haimovici, *Sur la répartition et sur certains caractères morphologiques de l'élan (Alces alces) de Holocène roumain*, în *Travaux du Muséum d'Histoire Naturelle Grigore Antipa*, București, 1968, p. 192.

Tabelul 6

Equus caballus		—	măsurători în mm
Segment osos	Dimensiuni		
Pd ¹	lungimea		36
	lărgimea		22
	lung. protocon		9
	indice protocon		25,00
Radius	lărg. epif. infer.		(55)
	lung. max.		74
	lărg. epif. super.		54
	lărg. epif. infer. la condili		42
Falanga I	lărg. epif. inf. la tuberozități		44
	lărg. min. diaf.		34
	indice gracil diaf.		45,94
	indice epif. super.		72,97
	dreapta, probabil anterioară		

Vom descrie acum, pe larg, segmentele osoase determinate ca aparținătoare calului: primul premolar de lapte superior stâng: stiliile sunt proeminente, dar simpli; insulele au doar câte un singur corn; pliul cabalin foarte bine exprimat; protocon scurt, aproape fără porțiunea posterioară – caractere cabaloide, dar și ancestrale ce sunt particulare dentiției de lapte; tibia: cu epifiza inferioară ruptă și roasă sau rulată din vechime; scafoid: stâng, cu caractere cabaloide; falanga I: este din dreapta și probabil anterioară; prezintă caractere cabaloide dar și unele caracteristici ancestrale.

La sfârșitul acestui capitol în care am descris caracteristicile morfologice și biometrice a fiecărei specii găsite în materialul arheozoologic, este bine să adăugăm și următoarele: căpriorului îi aparțin un rest din diafiza unui metapod, care a fost prelucrat, iar falanga I a acesteia, ruptă în parte, prezintă o gaură făcută de om; caractere patologice: două mandibule de ovicaprine cu vârstele de 7–10 ani au și urme date de paradontoze marginale; o falangă II de taurine prezintă imediat sub epifiza superioară, pe fața posterioară mai multe exofite.

IV

Luând în considerație toate datele expuse în capitolul III, având în vedere tabelele cu măsurători, dar și tabelul 7 cu frecvența speciilor găsite în materialul arheozoologic, atât ca număr de fragmente cât și ca indivizi prezumați, și 8, în care se arată, numeric, raportul mamifere domestice/mamifere sălbatice, trebuie să ne oprim acum la expunerea caracteristicilor economiei animaliere, dar nu numai a comunității umane de cultură Criș, din situl de la Trastiana.

Tabelul 7

Frecvența speciilor de mamifere

SPECIA	FRAGMENTE		INDIVIZI PREZUMAȚI	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
Bos taurus	241	49,79	19	38,00
Sus domest.	2	0,41	1	2,00
Ovicaprinae	225	46,49	21	42,00
Canis familiaris	2	0,41	2	4,00
Sus ferus	1	0,21	1	2,00
Capreolus capr.	2	0,41	1	2,00
Cervus elaphus	4	0,83	2	4,00
Bos primigenius	2	0,41	1	2,00
Equus caballus	5	1,04	2	4,00

Tabelul 8

Raportul mamifere domestice – mamifere sălbatice

GRUPARE	FRAGMENTE		INDIVIZI	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
Mamifere domestice	470	97,10	43	86,00
Mamifere sălbatice	9	1,86	5	10,00
Cal	5	1,04	2	4,00

Este cunoscut faptul că, încă înainte de neolitic societățile omenești erau de acum destul de complex organizate și își asigurau necesitățile alimentare, dar și alte trebuințe prin intermediul unor ocupațiuni specifice, pe care trebuie să le considerăm ancestrale: culesul, printre altele, de animale de talie mică și foarte mică, pescuitul – acolo unde el avea condiții propice pentru a putea fi desfășurat, vânatoarea speciilor de animale mari, adesea chiar acelea mai voluminoase decât omul. Abia odată cu neoliticul se adaugă, ca o noutate, ocupația de creștere a animalelor domestice, pentru folosințe multiple, una dintre cele mai importante fiind, de asemenea, aceea de a contribui la asigurarea hranei zilnice. Trebuie să reamintim faptul că, zona sitului prezenta din plin, în perioada culturii Criș, ca și azi de altfel, un mediu destul de bun pentru desfășurarea tuturor ocupațiilor enumerate – un râu relativ mare, Bârladul, ce avea un caracter cu totul benefic în ridicarea mediului înconjurător la un standard destul de înalt, în raport cu alte perimetre ambientale. Totodată trebuie să spunem că, numeric, materialul faunistic găsit este suficient pentru a nu socoti că rezultatele la care s-a ajuns, prin studiul acestuia, să aibă doar caracter aleatoriu.

Este astfel evident faptul că lipsa totală, pe de o parte, a resturilor de moluște – valve și cochilii – și pe de altă parte a unor fragmente scheletice de la peștii osoși, ne îndreptățește să considerăm că adunarea scoicilor din mâlul de la marginea apei, cât și a melcilor mari din preeriile din jur, se făcea probabil doar cu totul întâmplător, iar pescuitul (redus uneori tot la simpla adunare a indivizilor ce rămâneau în bălțile și brațele „moarte”, ce însoțeau râul, mai cu seamă primăvara, și care secau în mare măsură în anotimpul călduros) avea și el un caracter cu totul sporadic.

Existența unor resturi de mamifere sălbatice – cerb, căprior, bour, mistreț, poate elan (la care am putea adăuga, posibil, și calul) arată că se exercita din plin vânatoarea mamiferelor de talie mare și chiar foarte mare și greu de abordat, cum era de exemplu bourul. Această ocupație avea însă o pondere foarte mică, poate chiar neglijabilă, dacă luăm în considerație mai cu seamă doar fragmentele osoase, care arată mai clar acest lucru (când se calculează însă numărul minim de indivizi, la specii ce au unul sau două fragmente, devine clar faptul că cifrele se „umflă” încât apar, fără vrere, prea mulți indivizi, rezultatul nemaifiind de fapt cel real). Speciile găsite arată că vânatoarea avea în primul rând un caracter alimentar, adică cel de a „produce” proteine animale.

Ocupația de prim ordin, poate chiar de bază, este cea nouă, căpătată o dată cu trecerea societății umane la o treaptă superioară de civilizație, anume creșterea animalelor domestice, cu precădere a mamiferelor. Materialul întabelat arată clar că trebuie luate în considerare doar două grupe: cea a taurinelor, mamifere de talie mare având drept strămoș sălbatic bourul (*Bos primigenius*), acesta existând și în zona noastră, și cea a celor două specii din cadrul ovicaprinelor, adică ovinele și caprinele, mamifere de mărime mult mai mică, neavând la începutul neoliticului pentru zona noastră, strămoși sălbatici, din cadrul genurilor *Capra* și *Ovis*, ele ajungând deci, ca domesticite, direct din regiunea est-mediteraneană sau/și Asia Mică, pentru ambele strămoșii lor sălbatici fiind, proporțional, de talie joasă. Porcinele, aproape că nu trebuie luate în considerație, dată fiind penuria lor, însă și ele aveau un potențial strămoș autohton – mistrețul regiunii noastre – adică *Sus scrofa attila*. În ceea ce privește câinele, acesta era domesticit de multă vreme, prezenta mai multe funcționalități, dar aproape sigur nu era folosit în alimentație.

Taurinele și ovicaprinele aveau multiple funcționalități, dar cea mai importantă era aceea de a le folosi, prin sacrificare planificată în alimentație, deci de a furniza pentru necesitățile umane, în special proteinele. De altfel, pentru ambele ca un fel de adaos la această funcție, să zicem de bază, se adăuga și producerea, prin femele, de lapte, ce era, probabil, de acum, în cantitate mai mare *per capita*, decât necesarul pentru creșterea puilor. Se știe cât de complex și bun este acest aliment. Având în vedere volumul și, deci, raportul ponderal dintre taurine și ovicaprine, putem spune fără tăgadă, că aproape toată carnea luată în sens larg (dar într-o mai mică măsură și laptele), consumată de locuitorii așezării de la Trestiana, aparținea taurinelor. Așadar, populația era aproape exclusiv mănătoare de carne de vită, ovicaprinele contribuind cam cu o zecime, iar o altă zecime fiind dată de speciile de mamifere sălbatice.

Faptul că atât taurinele cât și mai cu seamă ovicaprinele prezentau și alte funcționalități decât pe aceea de a servi în alimentație ne este arătat destul de bine de tabloul vârstelor de sacrificare.

La taurine găsim vârste de la tineri la bătrâni, trecând cu indivizi prin toate vârstele, aproape în mod egal, încât grafic ar apare un platou. Se știe că la mamifere *sex ratio* apare la fătare 1/1. Este evident că masculii (taurii) trebuiau îndepărtați în cea mai mare parte din cireadă, încă de la vârstă tânără, cel mult adultă, ei fiind prea sălbatici și agresivi pentru a-i putea stăpâni dacă ar fi fost în număr mare; vite mai apropiate de bătrânețe sau chiar bătrâne nu-și aveau rostul de a fi ținute dacă, pe lângă sacrificarea deliberată, nu ar fi fost folosite mai întâi pentru alte scopuri. Din păcate, nici o particularitate morfologică nu vine să aducă lumină în privința acestor folosințe, așadar putem doar afirma că vacile erau ținute până către bătrânețe ca furnizoare de lapte. Nu am avut la dispoziție destul material (metapodale întregi, cepi de coarne) pentru a prezenta un tabel clar cu un *sex ratio* ce ar fi existat la gruparea de maturi și bătrâni, încât faptul de mai sus trebuie considerat doar ca o ipoteză. Se știe că eliminarea agresivității masculilor se poate face și prin castrarea acestora, dar din aceleași motive ca mai sus nu putem afirma că existau deja și boii în cireadă (castrarea lasă urme morfobiometrice, mai ales pe metapodale întregi și ceva mai puțin pe coarne). Menționăm că masculii castrați de taurine, pentru teritoriul României, au fost semnalati, cel mai devreme, abia în cultura Vinča, prima oară de către noi⁴.

La ovicaprine avem însă două platouri, începând cu unul mai jos, prin acei indivizi tineri, adulți și maturi începători și unul mai înalt cu mai mulți indivizi, maturi și bătrâni (vezi tabelul 5). Așadar, este foarte posibil că sacrificarea deliberată să fie întârziată, tocmai pentru a folosi animalele mai întâi pentru alte scopuri și abia într-un târziu ele să fie sacrificate. Se poate și aici să fi fost ținute atât caprinele, cât și, evident, ovinele, până la bătrânețe pentru laptele ce-l furnizau; pe de altă parte este însă cunoscut faptul că oile sălbatică nu au pe tegument lână, ci cel mult, unele specii, un păr mai lung, încât, imediat după domesticire, în neolitic, se pare că ovinele nu prezentau încă lână, evident grosieră, ce se putea tunde; rămâne astfel pentru cornutele mici numai doar o funcționalitate, să-i spunem secundară, producerea prin mulgere a laptelui.

Trebuie să avem în vedere însă, că referitor la problema funcționalităților, nu trebuie să se neglijeze faptul, că toate mamiferele doborâte, fie prin vânare, fie mai cu seamă, prin sacrificarea deliberată, aduceau societății umane vechi o serie întreagă de produse folosite de aceasta în activitatea ei de zi cu zi, servind ca materii prime foarte uzuale. Astfel, animalele „produceau” coarne (de cavicornie și cervidee), piele și blană, oase, dinți, tendoane, intestine, formațiuni cavitare ca, de exemplu vezica urinară, unii pigmenti animali, diverse organe și țesuturi folosite în medicina populară ș.a.m.d.

Faptul că nu s-au găsit aproape deloc cepi de coarne de cavicornie, dar nici resturi de corn de cerb și căprioară (acestea apar anual ca „lepădate” de către masculii celor două specii – încât nu este nevoie ca ele să fie numaidecât vâdate), în materialul nostru, atestă că ele au fost folosite, cele de cervidee ca atare, cele de cavicornie prin scoaterea tocului lor cornos care se poate desprinde relativ ușor după sacrificare (din păcate, toate obiectele „fabricate” din acest toc cornos sunt supuse și ele putrefacției și nu ajung până în zilele noastre). Întrebuintarea lor era deci curentă, dar ele nu ajungeau în deșeurile menajere aruncate la gunoi, decât doar întâmplător, fiind de altfel adunate de obicei cu grijă de către arheologi. Am arătat că cele două resturi osoase de căprioari prezintă urme de prelucrare; se știe că oasele de căprioari se pretează foarte bine pentru a fi prelucrate în unelte și obiecte de mici dimensiuni. Cele mai multe resturi animaliere moi sunt din păcate putrescibile încât dispar destul de repede după ce ajung în sol.

V

La sfârșitul lucrării, având în vedere materialul osteologic studiat și considerând mai ales caracteristici etoecologice ale sălbăticiunilor vâdate, dar și a altor specii, este bine să încercăm, pe de o parte, să punem în evidență ambientul din jurul sitului de cultură Criș de la Trestiana, în raport și de cel actual și se remarcă că environmentul era mai propice activității umane de atunci, legată efectiv dar și afectiv, cu mult mai strâns de mediul înconjurător decât societatea noastră de la începutul mileniului III p.C.; pe de altă parte căutăm să prezentăm, având în vedere materialul arheozoologic, o particularitate a așezării, de asemenea, în raport, de data aceasta, cu alte situri ale cultură Criș.

Din punct de vedere geologic caracteristicile mediului geografic de atunci, în raport de cel actual, arătat în introducere, nu puteau fi decât minore, întrucât pentru istoria pământului câteva milenii reprezintă mai

⁴ S. Haimovici, Valeria Man, *Studiu preliminar al faunei aparținând culturii neolitice Turdaș-Vinča, descoperită în așezarea de la Zau de Câmpie (județul Mureș)*, în *SCIVA*, 37, 1986, 4, p. 335–336.

nimic; efectiv, la începutul neoliticului, cele trei ape care se unesc în dreptul municipiului Bârlad de astăzi nu săpaseră încă albia majoră atât de adânc în raport de situația actuală și este probabil că lunca râului Bârlad să fi fost ceva mai îngustă, neexistând poate terasa actuală inferioară. Este cunoscut faptul că în prima parte a neo-eneoliticului s-a desfășurat și în zona noastră, din punct de vedere climatic, optimul climateric postglaciar (perioada atlantică), care era mai cald, dar și mai umed, decât situația actuală. Credem că nu se instalase atunci un mediu oarecum stepic – cu un caracter ușor mediteranean –, ci din contra, pădurea, astăzi aproape dispărută, se întindea ca un trup unic peste toată regiunea; având în vedere latitudinea cât și altitudinea locului și este cert că această pădure era una tot de quercinee – așa-numita asociație a lui *Quercetum mixtum*, cunoscută de poporul român cu denumirea de dumbravă, având poate și unele specii de stejar, cu caracter încă mai termofil față de cele de azi. Această asociație este știut că reprezintă forma cea mai etajată, cea mai productivă și mai complex organizată, dintre toate asociațiile silvestre de la noi. Evident, ea adăpostea mamiferele sălbatice zise de pădure, cum ar fi mistrețul, care se mai găsește și actualmente, ici, colo, în zonă, dar mai ales cerbul, astăzi cu totul dispărut din regiune și ajuns a fi „carpatin”; de asemenea, luminșurile, poienile, lizierele alături de multiple specii de subarboret ale acestei păduri „deschise” și însoțite erau cu totul propice căpriorului și bourului. Omul tăia evident pădurea pentru multiple scopuri, printre care o necesitate de prim ordin era aceea de a face loc culturilor agricole, dar mai puțin pentru pajiști, căci mediul forestier de tip „deschis” era destul de bun ca asigurător de hrană atât pentru taurine și caprine, cât și, într-o bună măsură, chiar și pentru ovine. Pădurea însă se regenera în mod natural, mai cu seamă că tipul de agricultură practicat de purtătorii culturii Criș era, în bună măsură, unul itinerant. Prezența pădurii întinse făcea ca regimul hidric să fie mai constant, pluviozitatea mai bogată și, deci, apele mai mari și mai bogate, dar, evident, nu sub formă de șuvoaie devastatoare. Legătura umană cu mediul era mai strânsă și putem considera că societatea umană din situl de la Trestiana, reflectată prin materialul arheozoologic, era destul de evoluată și stabilă economic, pentru a nu trebui să recurgă pentru asigurarea hranei și la un cules și pescuit intensiv.

Se pare că purtătorii culturii Criș au ajuns în regiunile noastre dinspre sudul Peninsulei Balcanice, în mai multe valuri de migrație, totuși lentă, înaintând către estul teritoriului României abia după ce pătrunseseră de acum în sud-vestul, vestul și centrul țării noastre. Aceștia s-au adaptat, în timp, la condițiile găsite, și anume un mediu mult mai silvestru, deosebite deci în raport de cele din vatra de origine, Orientul mediteranean și Asia Mică, unde există, într-un fel, un alt tip de vegetație și unde și climatul era deosebit – mai dulce; acolo, o dată cu neoliticul s-au domesticit mai întâi ovicaprinele și probabil doar ulterior taurinele, ambele având strămoși autohtoni pentru acele meleaguri; ovicaprinele erau, ca și acum, în zona est-mediteraneană și a Asiei Mici, foarte bine reprezentate în așa-zisul șeptel, destul de restrâns atunci de altfel. Prin ajungerea reprezentanților viitoarei culturi Criș, în zona noastră ei s-au adaptat, așa cum am arătat, la un nou mediu geografic, în mare măsură de tip silvestru, în care era mai economicoasă creșterea taurinelor. Este probabil ca la Trestiana să fi poposit, în înaintarea către est, grupări umane ce alcătuiau unul din ultimele valuri de expansiune ale culturii, val care nu era însă cu totul adaptat la noul ambient, păstrând, de aceea, într-o oarecare măsură, și o economie animalieră bazată pe creșterea cornutelor mici.

L'ÉTUDE ARCHÉOZOLOGIQUE DU MATÉRIEL TROUVÉ DANS L'ÉTABLISSEMENT DE CULTURE CRIȘ DE TRESTIANA – ZONE B

RÉSUMÉ

Le site se trouve dans la province roumaine de Moldavie tout près du municipe de Bârlad (départ. de Vaslui), sur la rivière de Bârlad.

On fait au commencement, à vol d'oiseau, une présentation du milieu géographique actuel du site.

Les restes faunistiques sont en nombre de presque 500 et on a pu déterminer 484 fragments osseux tous appartenant aux mammifères. On a trouvé dix espèces (peut être onze), cinq domestiques: les taurins (*Bos taurus*), les ovicaprins (*Ovis* et *Capra*), les porcins (*Sus domest.*) et le chien (*Canis familiaris*) et quatre sauvages: le sanglier (*Sus ferus*), le cerf (*Cervus elaphus*), le chevreuil (*Capreolus capreolus*), l'aurochs (*Bos primigenius*) et peut être aussi l'élan (*Alces alces*) avec un seul reste. On a mis les fragments du cheval (*Equus caballus*) a part parce-que nous n'avons pas pu établir précisément son appartenance.

On a fait l'énumération des restes de chaque espèce (tableau 1) et puis on a fait une étude morphologique et aussi biométrique des fragments osseux (voir les tableaux 2–6). On a calculé aussi la fréquence des espèces et le rapport entre les domestiques et les sauvages (tableaux 7 et 8).

Finalement, on a présenté les caractéristiques de l'économie animalière des habitants du site et on a essayé d'établir les caractères de l'environnement de jadis.